Könyv a gyerekek jogairól

Gyermek és jog. A két fogalom ma már (szerencsére) elválaszthatatlanul egymáshoz tartozik. Vagy legalábbis egymáshoz kellene tartoznia. Ennek az összetartozásnak a konkrét tartalma, milyensége azonban nem mentes az ellentmondásoktól. Hiszen hogy áll össze egésszé a gyermeknap környéki ünnepélyes, kitüntetésosztogató hangulat az afrikai gyerekek helyzetét bemutató (ritka) tévéműsorok által mutatott képpel, vagy hogy ne menjünk messzire, egy vidéki magyar általános iskola hétköznapjaival?

A kérdés összetettsége, sokszínűsége miatt némiképpen kaotikus állapotok jellemzik a gyerekek jogi helyzetét. Ebben a heterogén jelenségvilágban kíván *Bíró Endre* tanulmánykötete rendet tenni, mégpedig a problémák elvi és gyakorlati megvilágítása mellett konkrét javaslatok megfogalmazásával is.

A kötet olvasója a rövid bevezető után rögtön a „mélyvízben" találja magát. A mű szellemiségét a következő négy pontban lehetne meghatározni: 1. a gyerekek jogképessége teljeskörű, ugyanúgy és ugyanannyi joguk és kötelezettségük lehet, mint minden más állampolgárnak; 2. a gyerekek jogai speciális szerkezetűek: csak mások kötelezettségeinek meghatározása és teljesítése útján érvényesülhetnek; 3. a gyerekekkel kapcsolatos jogi kérdések nem a mindennapi élet szintjén nyernek különös jelentőséget; 4. „a szociális védelem köz- és magánintézményei, a közigazgatási hatóságok és törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban." (idézet a Gyermek Jogairól Szóló Egyezményből).

Mint látható, az első axióma a gyerekjogok tartalmát, a második ezek érvényesítésének módját, a harmadik a gyerekjogok érvényesítési szintjét határozza meg, míg a negyedik konkrét döntési alapelvet fogalmaz meg. Természetesen nem marad el az ezen axiómákat szinte kötelezően követő leltár, azaz annak a számbavétele sem, hogy ezekből az elvekből mi és hogyan valósul meg, illetve nem valósul meg ma Magyarországon.

A szerző szerint az Alkotmány, a Polgári Törvénykönyv, valamint az ENSZ Egyezmény törvénybe iktatása az elvi deklaráció szintjén megfelel a gyerekjogok tartalmában foglaltaknak. Ugyanakkor a mai napig számos olyan jogszabály van nálunk életben, amelyet a gyerekjogok tekintetében indokolatlanul negatív, diszkriminatívnak mondható. Bíró gondolatai szerint a gyerekek jogképessége teljeskörű, amitől csupán olyan kivételes esetekben lehet eltekinteni, amikor természetes, az életkorral együtt járó különbözőségekről van szó; ilyen például a családjog terén a házasságkötés joga, vagy az államjog terén a választójog szabályozása. Ám ezek hangsúlyozottan kivételek csupán, a szerző terminológiája szerint *természetszerű negatív diszkriminációt* tartalmazó jogkitételek, ami azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy az életkor automatikus diszkriminatív elem lehet, jóllehet az Alkotmány diszkriminációt tiltó felsorolásából a nem, a vallás, a nemzetiség stb. mellől mégis hiányzik az életkor szerinti diszkrimináció tilalma.

A leltár talán legfontosabb része az, amely a gyerekjogok érvényesüléséhez elengedhetetlenül szükséges garanciális rendszer meglétét (illetve hiányát) taglalja. A gyerekjogok deklarálása ugyanis önmagában semmit nem ér, puszta elv marad csupán, ha e jogok megsértésének nincsen jogszabályi következménye, ha nem állapítható meg a cselekvőképes állampolgár kötelezettsége a jogok érvényesülésével kapcsolatban. „Az emberiség legnemesebb gondolatai jelennek meg a jogegyenlőség eszméjében. S a legálszentebbek a formális jogegyenlőség gyakorlatában" – írja a szerző, talán az egész tanulmánykötet egyik legtalálóbb mondatkapcsolatában. Az eljárási jogokról szóló fejezetben jelenik meg egy nagyon fontos kettősség, nevezetesen a gyerekek jogképességének biztosítása egyfelelől, ezek érvényesítésének korlátozottsága másfelől. Ez utóbbi azt eredményezi, hogy a gyereknek noha megvannak a maga jogai, azok érvényesítésére nem képes teljes mértékben. Ami azonban nem jelenti azt, hogy a gyermek kevesebb joggal rendelkezik; ellenkezőleg: többel! Ugyanis ugyanazon jogok érvényesüléséhez a

gyereket pozitív diszkrimináció kell hogy megillesse, enélkül a formális jogegyenlőség deklarálásán nem léphetünk túl.

Bíró a fentieket összefoglalva háromféleképpen látja érvényesíthetőnek, megvalósíthatónak a gyerekek jogait: a törvényes képviselet (szülő, gyám stb.), a gyerek mint speciális jogalany rendelkezésére álló közvetlen jogintézmények és eljárások; valamint az érdekképviseleti, gyerekönkormányzati és intézményi képviseleti jog útján. Ezek közül ezidáig csupán az elsővel rendelkezünk, a másik kettőt még nélkülöznünk kell, illetve kidolgozásuk kezdeti stádiumban van.

A kötet részletesen vizsgálja a jogaik érvényesítésében természetszerűen korlátozott társadalmi csoportok esetében a jogegyenlőség elméleti kérdéseit. Jogelméleti alapgondolata ennek a fejezetnek, hogy a jogegyenlőség csak akkor tud a gyakorlatban megvalósulni, ha a társadalom kötelezi a különféle köz- és magánintézményeket arra, hogy segítsék elő a korlátozott cselekvőképességgel (nem pedig korlátozott jogokkal!) rendelkező állampolgárok jogérvényesülési törekvéseit.

Mint a gyerekjogokkal kapcsolatos talán legfontosabb szabályozási dokumentum, a kötetben szerepel a Gyermek Jogairól Szóló Egyezmény teljes, hiteles szövege. Az 1989-ben elfogadott, és Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvényben kihirdetett ENSZ Egyezmény és a hatályos magyar jogszabályok közötti ellentmondásoknak Bíró külön fejezetet szentel, és mint kiderül, nem is alaptalanul. A hazai szabályozási rendszerben nem teremtődik meg az Egyezménnyel való harmonizáció a lelkiismereti és vallásszabadság, az egyesülési és békés gyülekezési jog, a büntetőjog fiatalokra vonatkozó szabályai, továbbá a munkajogi jogszabályok gyermekmunkát érintő intézkedései terén.

A joghiányosságokból fakadó problémákra a szerző külön tanulmányban megoldási javaslatot is ad, melyben különféle megközelítésekből (egyezményi, emberi jogi, alkotmányi, anyagi jogi, eljárásjogi és nemzetközi megközelítés) tekinti át a szükséges jogi korrekciós folyamatokat.

Az oktatási törvényre, mivel még viszonylag új (1993. év LXXIX. tv.) és a vele kapcsolatos társadalmi és politikai viták emlékezetes mozzanatai is közeliek, továbbá, mert a jelenleg is folyamatban lévő közoktatási szabályozással összefüggő kérdések (végrehajtási rendelet, Nemzeti Alaptanterv stb.) mindennapos gondokat érintenek, feltehetően érdemes kiemelt figyelmet fordítani. Különösen azért, mert a számtalan tanulmány mellett meglehetősen kevés olyan elemzést olvashatunk e tárgyban, amelyek kifejezetten az iskolába járó diákok jogainak érvényesülési lehetőségét és az érvényesülés konkrét folyamatát taglalják.

A szerző szerint az oktatáshoz való alkotmányos jog érvényesülése sérül akkor, amikor a hátrányos megkülönböztetések tilalmának felsorolási részéből kimarad a nyelv, a más vélemény, társadalmi származás vagy egyéb helyzet, a szülők vagy törvényes képviselők jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatti negatív diszkrimináció tilalma, „ezzel elvileg sem kizárva az ezen szempontok szerinti hátrányos megkülönböztetést gyerek és gyerek között".

Az oktatás ingyenessége szintén nem valósul meg, hiszen az ingyenesen biztosított szolgáltatások közül kimaradnak a gyógypedagógiai nevelési-oktatási intézmények, az alapfokú művészetoktatási intézmények és a pedagógiai szakszolgálatok egy része. Ugyanakkor a középfokú oktatás is csak meghatározott körben ingyenes, az egyes szolgáltatások igénybevételét bizonyos esetekben térítési díjhoz, illetve tandíjhoz kötik.

A tanulói jogok közül a szerző kiemeli az iskolaválasztás kérdését, mely két fontos kérdésben jogilag problematikus helyzetet teremt. Egyfelelől megadja a jogot a gyermeknek, tanulónak, hogy „nemzeti, illetőleg etnikai hovatartozásának megfelelő nevelésben és oktatásban részesüljön", hiányzik azonban egy, az Egyezmény betűjével és szellemével összhangban lévő kitétel arról, hogy a diák saját maga dönti el, hogy a fenti kategóriába eső oktatásban részt akar-e venni vagy sem. Ehhez hasonló súlyos probléma, hogy míg az Egyezmény a gyerekhez rendeli a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadság jogának gyakorlását, addig a hatályos törvényben szereplő formula: „szülei vallási meggyőződésének megfelelően nem állami, illetve nem önkormányzati iskolában részesüljön nevelésben és oktatásban." Ami gyökeresen ellentmond az Egyezménynek, amely a szülők azon jogát ismeri el, hogy a gyermeket jogai gyakorlása során képességei fejlettségének megfelelően irányítsák, de a döntést a gyerekhez rendeli, mint a jogot birtoklóhoz.

Nem sokkal rózsásabb a helyzet a kollektív, diákönkormányzati jogok terén sem, olvashatjuk tovább. A diákérdekek érvényesüléséhez szükséges eszközőkkel rendelkező diákönkormányzat működése ugyanis igen szigorú korlátozás szabályozza a diákönkormányzatot: az iskolai tanulók több, mint 50%-ának kell megválasztania ahhoz, hogy az az egyetértési, döntési jogok jelentős részét gyakorolhassa. Ehhez egyfelől hiányzik az a feltételrendszer, amely garantálja egyfelől a diákönkormányzat megszervezésének lehetőségét, másfelől az 50%-os szabállyal való visszaélés elkerülését. Akkor válik igazán furcsává a magas legitimitási küszöb, amikor az üzemi tanácsokkal hasonlítjuk össze a diákönkormányzatokat, hiszen míg az üzemi tanácsok esetében 50%-os részvétellel és többségi szavazattal lehet eredményes választást lebonyolítani, addig a diákönkormányzatok választásához az összes tanuló (tehát nem a szavazáson megjelentek, hanem a szavazásra jogosultak) több, mint 50%-ának támogatása szükséges. Ugyanakkor a választás eredménytelensége esetén nincsenek az üzemi tanácsok esetében ismert „segítő megoldások", ilyenkor a diákönkormányzat nem jogosult az egyetértési jogok gyakorlására.

Mindezeken kívül a kötet számtalan további, érdekes szempontot vet föl a gyerekek jogi helyzetének vizsgálatához, a jogérvényesítési eljárások, a jogorvoslati lehetőségek, a diákpanaszjogi eljárások, valamint az érdekvédelem tekintetében, és a sort bízvást folytathatnánk még. Ehelyett inkább elolvasásra ajánlom a kötetet, és nem csak azok számára, akik konkrét tevékenységük során gyerekjogi problémákkal is kapcsolatba kerülnek, hanem azoknak is, akiket egyszerűen érdekel a gyerekek jogainak helyzete, és szívesen olvasnak „okos, szép" gondolatokat. Különösen akkor, ha túl sokszor hallottak már az olyan mondatokat, mint például „a diáknak csak akkor van joga, ha kötelességeit már teljesítette..."

Dr. Bíró Endre: A gyerekek jogairól. A szerző kiadása. Budapest, 1993. 90 p.

KOLTAI PÉTER

Gyermekszervezetek együttműködése

*Észrevehetően erősödött a társadalom érdeklődése a gyermekszervezetek iránt. Ennek oka egyrészt az, hogy a gyerekek és a szülők – egyre romló szociális körülményeik közepette – leginkább a gyermekszervezetektől kaptak segítséget a gyerekek nyaralási, táborozási gondjainak megoldásához, érdekes, szórakoztató és egyben nevelő értékű szünidei programok szervezéséhez. 1994 nyarán több olyan jelentős rendezvényre került sor – a Gyermekbarátok Mozgalmának jubileumi közgyűlésére, a Magyar Úttörők Szövetségének a rendszerváltás óta először megrendezett országos táborára Csillebércen hétszáz résztvevővel, a cserkészcsapatok nyári táborai, például a Kinizsi-emléktábor Nagyvázsonyban, a Fiatal Sasok külföldi táboraira, vagy a jelentősebb gyermekszervezetek bekapcsolódására a fővárosi Szüni-Dödö program lebonyolítására – melyek felhívták a figyelmet a gyermekszervezetekre.**

A rendszerváltás után az addigi egyedüli, uniformizált gyermekszervezet helyén demokratikus szervezetek sokszínű palettája alakult ki. A változásnak is sajátos vonása, hogy a világnézeti különbségek, a vezetők különböző politikai szimpátiái ellenére sem uralkodtak el a gyermekszervezetek körében az a pártpolitikai érdekektől fűtött viszály-

*A szerző az Országos Közoktatáspolitikai Tanács diák-oldalának elnöke.